

emsali bulunmayan bir üstattır. Eski hattatlar da tashihsiz yazarlar, fakat bu arada bünyesi bozuk harflere de yer yer rastlanılabildi. İsmâil Zühdü ise tashihe gerek duymayacak kadar düzgün harflerle yazmıştır. Onun sülüs hattını yazarken tekrarladığı bir husus da aradaki bazı nokta ve işaretleri siyah mürekkeple değil zermürekkeple koyarak daha sonra etrafını tahrirlemesidir; bu ise yazıya ayrı bir cazibe kazandırır. İsmâil Zühdü'nün sülüs-nesih yazılarındaki tavrı Hâfız Osman üslubundadır.

Zühdü Efendi mushaf, en'âm-ı şerif, delâilü'l-hayrât, hilye, pek çok murakka' ve kıta yazmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde iki Mushaf-ı Şerif ile (Emanet Hazinesi, nr. 128, yazılışı 1218 [1803]; Medine, nr. 29, yazılışı 1219 [1804]) mushaf cüzleri (Yeniler, nr. 119, yazılışı 1218 [1803]; Emanet Hazinesi, nr. 268, yazılışı 1218 [1803]), Zühdü Efendi'nin nesih yazıdaki sanat kudretini belgeleyen eserleri arasındadır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (AY, nr. 6765) nesih hatla yazdığı bir Amme cüzü bulunmaktadır. Ketebesinde Şeyh Hamdullah Efendi'nin hattından istinsah edildiği kayıtlı bulunan eserin yazılış tarihi belirtilmemiştir. Aynı kütüphanede nesih hatıyla bir de delâilü'l-hayrât mevcut olup (III. Ahmed, nr. 5769) 1212 (1797) yılında yazılmıştır.

İsmâil Zühdü'nün yazdığı bir murakkaa 1310 Ramazanında (Nisan 1893) "diş kırası" mahiyetinde sahip olan Sâmi Efendi, o zamana kadar Mustafa Râkım yolunda celi sülüs yazıyorken bu murakka'daki sülüs satırların ilhamıyla celi üslûbuna yeni bir şive getirmiştir. Klasik üslûptaki sülüs-nesih hilyelerine de rastlanan İsmâil Zühdü, yaşadığı devir için hayli ileri bir deneme olan leylek biçimindeki besmelesiyle de dikkati çeker (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 314/40). Ancak bu eseri zerendûd tarzında işleyen müzehhip 1213 (1798) yerine dalgınlıkla 1013 (1604) tarihini koymuştur.

Zamanını devamlı yazı yazarak geçiren İsmâil Zühdü Efendi, İstanbul'un mesire yerlerine gittiği vakit bile kalemi elinden bırakmayan bir hattat olarak tanınmıştır. Nitekim Sâdâbâd'da, Yedikule bostanında, Çeşmemeydanı'nda yazdığını belirttiği kıtaları görülmüştür. Kendisine sülüs hattı öğrettiği Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi de "şeyhülhattâtın" olarak andığı hocasının Ortaköy'deki yalısına gelip haftalarca kaldığını ve kıtalar yazdığını

İsmâil Zühdü'nün (Yeni) sülüs-nesih hatlarıyla hilye-i şerifi (Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonu)

ğını tarihinde kaydetmektedir. Atâullah Efendi'nin babası Şânîzâde Sâdik Efendi tarafından Ortaköy'ün Çevirmeci sokağı üzerinde yaptırılan çeşmenin zamanımıza gelebilen 1198 (1784) tarihli celi sülüs kitâbesi de İsmâil Zühdü tarafından yazılmıştır.

İsmâil Zühdü, bilhassa Şeyh Hamdullah Efendi'yi ve Hâfız Osman'ı taklit ederek yazdığı kıta ve karalamalarıyla da hayranlık uyandırmıştır. Celi sülüste eski üslûba bağlı olarak yazdıklarına Ortaköy'deki çeşmenin, Eyüp-Defterdar arasındaki, III. Selim'in hemşiresi Şah Sultan'a ait türbenin (1215/1800) ve Fatih Nişancı Mehmed Paşa Camii hazîresindeki Hatice Hanım'a ait kabrin (1219/1804) kitâbeleri örnek gösterilebilir. Levha şeklinde eserleri de vardır. İsmâil Zühdü Efendi pek çok hattat yetiştirmiştir. Kardeşi Mustafa Râkım ile İbrâhim Şevki efendiler önde gelen talebelerindendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şânîzâde, *Tarih*, II, 195-197; Habib, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 163; *Sicill-i Osmani*, II, 430; Cl. Huart, *Les calligraphes et les miniaturistes de l'orient musulman*, Paris 1908, s. 188; Ahmet Süheyl Ünver, *Hattat İsmail Zühdü Efendi*, İstanbul 1953; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 472-476; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 186, 188; M.

Uğur Derman, *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı*, İstanbul 1992, s. 203-204; a.mlf., *Letters in Gold*, New York 1998, s. 96-97; a.mlf., "Hattat Sâmi Efendi'nin Diş Kırası", *Hayat Tarih Mecmuası*, II/12, İstanbul 1969, s. 20-22; a.mlf., "Ölümünün 163. Yıldönümünde Hattat İsmail Zühdü Efendi", *Hayat Mecmuası*, XLIX, İstanbul 1969, s. 23-26; "İsmail Zühdü", *TA*, XX, 313-314.

M. UĞUR DERMAN

İSMÂİLİ (الإسماعيلي)

Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm
b. İsmâil el-Cürcânî el-İsmâîlî
(ö. 371/982)

Hadis, fıkıh ve kelâm âlimi.

277 (890) yılında Cürcân'da doğdu. Dedesine nisbetle İsmâîlî diye anıldı. Küçük yaşta Ahmed b. Hâlid ed-Dâmegânî ve Hüseyin b. Hafs el-Cürcânî'den hadis yazmaya başladı. İbrâhîm b. Hânî el-Mühellebî'den fıkıh öğrendi. Dedesinden ve babasından rivayette bulundu. İsmâîlî, ilk ilmi seyahatini Hasan b. Süfyân'dan hadis okumak üzere dayısı ile birlikte Nesâ'ya yaptı (294/907). Daha sonra Rey, Hermedan, Bağdat, Kûfe, Basra, Enbâr, Ahvaz, Musul, Mekke, Vâsıt ve Nişâbur'a giderek Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Ebû Ca'fer İbn Ebû Şeybe, İbn Nâciye, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İbn Huzeyme, Muhammed b. Yahyâ el-Mervezî, Ebû'l-Kâsım el-Begavî'den hadis dinledi. Kendisinden Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Mâlinî, Berkânî, İbn Mencûye, Sehmî, Abdülkâhir el-Bağdâdî gibi âlimler rivayette bulundu. Ailesinde ilim geleneği kendisinden sonra oğulları Ebû Sa'd İsmâil, Ebû Nasr Muhammed ve torunları ile devam etti (Sem'ânî, I, 251-255). İlmî şöhreti yanında toplumdaki yüksek mevkii ve cömertliğiyle de tanınan İsmâîlî Receb 371'de (Ocak 982) vefat etti.

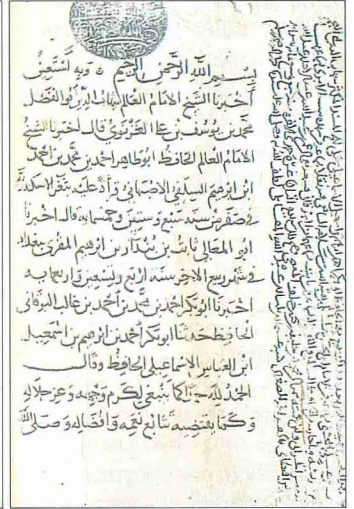
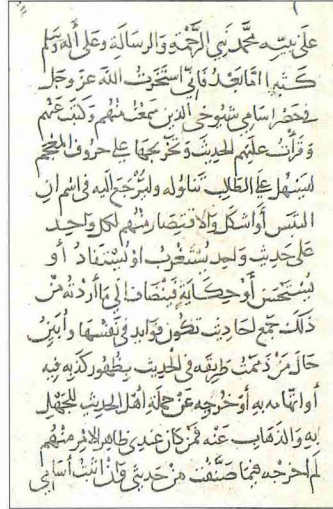
Aralarında Berkânî'nin de bulunduğu kalabalık bir öğrenci grubu İsmâîlî'nin ilme dair sözlerini yazmaya özen göstermiş olup onun fıkıhta Şâfiî mezhebinin tercih ettiği ve fıkıhla ilgili eser yazdığı belirtilmiş, muhtelif eserlerde fikhî görüşleri kaydedilmiştir. Tefsir, garîbül-Kur'ân ve garîbül-hadis konularında da otorite sayılan İsmâîlî'nin itikadda ehl-i hadisin görüşünü benimsediği; meselâ Allah'ın Hz. Âdem'i kendi elleriyle yarattığı, Allah'ın elinin insanın bilemeyeceği şekilde açık bulunduğu ve onun arşı kapladığı

(istivâ) düşüncesinde olduğu ifade edilmiştir.

İsmâîlî'nin kendi adına bir sünen tasnif edebileceği geniş ilmine rağmen bütün mesaisini Buhârî'nin *eş-Şahîh*'ine vermesi İbn Gulâm Hasan b. Ali ez-Zühri tarafından eleştirilmişse de (Sehmî, s. 110) *Müsnedü* 'Ömer adlı eserini inceleyen ve kendisinden "şeyhülislâm" diye söz ederek güçlü hâfızasına dikkat çeken Zehebî, İsmâîlî'yi savunmuş ve onun bu tutumunun bir eksiklik değil bir üstünlük sayılması gerektiğini belirtmiştir.

Eserleri. 1. el-Müstahrec (Kitâbü'l-Câmi'i's-şahîhi'l-muhrec 'alâ Şahîhi'l-hâfizi'l-Buhârî, eş-Şahîh, eş-Şahîh 'alâ şarhî'l-Buhârî). Berkânî tarafından rivayet edilen, ancak günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmeyen dört cilt hacmindeki eserin bir cüzü âlî isnadla Buhârî'nin ta'liklerine ayrılmış ve Buhârî'nin muallak rivayetlerinin muttasıl senedleri tesbit edilmiştir. Eserde Buhârî'nin *eş-Şahîh*'ine almadığı herhangi bir hadise yer verilmemekle birlikte bazı metinlere ilâveler yapılmış, bazı rivayetler mânen ya da takdim ve tehirle nakledilmiştir. *el-Müstahrec*'in tertibi de farklı olup İsmâîlî bu çalışmasıyla Buhârî'nin 100'ü aşkın muallak rivayetinin muttasıl senedlerini belirlemiş, mevkuf rivayetlerin merfûlarını kaydetmiş ve hadislerde mâna bakımından kapalı görünen bazı hususları açıklamıştır (*el-Mu'cem*, neşredenin girişi, I, 170-178). İbn Hacer'in yaptığı nakillerden anlaşıldığına göre *el-Müstahrec*'in girişinde eser ve eserin telif metodu hakkında bilgi verilmiştir (Şemseddin es-Sehâvî, II, 57; *el-Mu'cem*, neşredenin girişi, I, 178-180). **2. Kitâbü'l-Mu'cem fi esâmî şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâ'îlî.** Üçü mükerrer olmak üzere müellifin 410 hocasının alfabetik olarak sıralanıp kendilerinden birer hadis nakledilen eserin üç cüz halinde Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan tek nüshası (Veliyyüddin Efendi, nr. 845) önce Heinrich Shützinger tarafından tahkik edilerek *Das Kitâb al-mu'çam des Abû Bakr al-İsmâ'îlî* adıyla neşredilmiştir (Wiesbaden 1978). Daha sonra aynı nüsha üzerinde Ziyâd Muhammed Mansûr doktora çalışması yapmış (1405, el-Câmi-atü'l-İslâmiyye [Medine]) ve bu çalışma kapsamlı bir indeksle yayımlanmıştır (I-II, Medine 1410/1990). **3. el-Müsnedü'l-kebir.** Aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu bazı sahâbîlerin müsnedlerini ihtiva eden eserin 100 cilt dolayında olduğu ve sadece *Müsnedü* 'Ömer'in iki cilt tuttuğu ifade edilmiştir (Zehebî, *Tezkiretû'l-*

İsmâîlî'nin
Kitâbü'l-
Mu'cem
fi esâmî adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Beyazıt
Devlet Ktp.,
Veliyyüddin
Efendi, nr. 845)

huffâz, III, 948). İsmâîlî'ye nisbet edilen diğer bazı müsnedler de muhtemelen *el-Müsnedü'l-kebir*'in kısımlarıdır. **4. Risâle fi'l-'akide.** İbn Teymiyye bu risâleyi Ebû Osman en-Nisâbüri es-Sâbüni vasıtasıyla nakletmiş, İbn Hacer de gerek bu risâleden gerekse diğer bazı eserlerinden hareketle İsmâîlî'nin itikadî konulardaki görüşlerini geniş biçimde ictibas etmiştir (diğer eserleri için bk. *el-Mu'cem*, neşredenin girişi, I, 166-167).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâîlî, *el-Mu'cem* (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine 1410/1990, neşredenin girişi, I, 83-240; Sehmî, *Târîhu Cûrcân* (nşr. M. Abdülmu'îd Han), Beyrut 1407/1987, s. 108-116; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 116; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 249-255; İbn Asâkir, *Tebyînu kezi-bi'l-müfteri*, s. 192-195; İbn Beşkûvâl, *eş-Sıla*, I, 84-88, 383; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 281-282; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadis*, III, 140-142; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 292-296; a.mlf., *Tezkiretû'l-huffâz*, III, 947-950; Sübkî, *Tabakât*, III, 7-8; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, II, 57; Keşfü'z-zunûn, II, 1735; Hediyyetü'l-'ârifîn, I, 66-67; Sezgin, GAS, I, 202; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 19, 33, 95, 283; Hasan Ensârî, "İsmâ'îlî", *DMBİ*, VIII, 676-678.

EMİN ÂŞIKKUTLU

İSMÂİLİYE

(الإسماعيلية)

Mısır'ın kuzeydoğusunda Süveyş Kanalı'nın ortalarında bulunan ve aynı adlı yönetim biriminin merkezi olan şehir.

Aşağı Mısır'da Timsah gölünün kuzey kıyısında yer alan Tilâlülciş tepelerinin üzerine kurulmuştur. Bugün deniz taşımacılığı açısından büyük önem taşıyan şehrin kurulduğu bölge, Süveyş Kanalı'nın

nın açılmasından önce de eski Mısırlılar zamanından beri Kızıldeniz ile Akdeniz arasındaki kara ticaret yolu üzerinde bulunmasından ve ülkenin doğudan gelecek saldırılara karşı savunma hattını teşkil etmesinden dolayı önem taşıyordu; nitekim Mısır-İsrail savaşlarında da en kanlı çarpışmalara ve en ağır yıkımlara sahne olmuştur. Süveyş Kanalı'nın yapımı sırasında (1862-1869) önce inşaatta çalışan yabancı mühendis ve idarecilerin oturmaları için yukarıda adı geçen tepelerden birine Karyetüttimsah, sonra da onun yakınındakine sayıları gittikçe artan işçiler için KaryetülArab adı verilen birer köy kuruldu; arkasından da bu köylere içme suyu ulaştırmak için Kahire'de Nil nehrinden ayrılarak Timsah gölüne dökülen 151 km. uzunluğunda bir kanal açıldı. Dönemin Mısır Hidivi İsmâil Paşa'nın bu kanalın açılmasıyla yakından ilgilenmesi ve çalışmaları daha iyi takip edebilmek için Timsah köyünün kurulduğu tepede kendisine bir köşk yaptırması üzerine bu kanal ve tepeler İsmâiliye adıyla anılır oldu.

Önceleri Süveyş Kanalı'nı geçecek gemiler için Timsah gölünün kıyısında bir liman vazifesi gören İsmâiliye, sonradan kanal şirketinin idare merkezi ve ona bağlı büro ve depoların toplandığı yer olarak önem kazandı. 1882'de İngilizler, Urâbî Paşa'nın Tellülkebîr'deki karargâhını ele geçirdikten sonra İsmâiliye'den başlayarak bütün Mısır'ı işgal ettiler. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı kuvvetleri İngilizler'in önemli bir askerî üssü konumunda bulunan İsmâiliye'yi geri almak için çok çaba harcadılarsa da başarılı olamadılar. 1922'de Mısır'ın bağımsızlığını ilân etmesine rağmen 1936'da hükümetle Süveyş Antlaşması'nı imzalayan İngilizler İsmâiliye